

Азиза Илгисовна Нишанбаева,
Эрон-афгон филологияси кафедраси ўқитувчиси,
Тошкент давлат шарқшунослик университети

АЛИШЕР НАВОЙНИНГ “ХАМСА” СИДА “ДИЛ” ЎЗАК МОРФЕМАСИ АСОСИДА АФФИКСОИДЛАР БИЛАН ЯСАЛГАН СЎЗЛАР

Аннотация: Мақолада Алишер Навоийнинг “Хамса” дostonларида “дил” ўзак морфемаси ва форсий исмий ҳамда феълий аффиксоидлар орқали ясалган сўзлар таҳлилга тортилади. Тадқиқот давомида *dilafrūz*, *dilārā*, *dilārām*, *dilāsāy*, *dilāvar*, *dilfirēb*, *dilnavāz*, *dilpazīr*, *dilpisand*, *dilxarāš*, *purdil*, *xušdil* каби сўзлар аффиксоидлар орқали ясалган сўзлар деб топилди. Кўриб чиқилган ясама сўзларда аффиксоидлар “дил” ўзак морфемасига қўшилиб, бир бутун маънони ҳосил қилган.

Калит сўзлар: “Хамса”, исмий аффиксоид, феълий аффиксоид, ўзак морфема, маъно, феълнинг ҳозирги замон негизи, сўз ясалиши, ясама сўз.

Аннотация: В статье подвергаются анализу слова, образованные с помощью корневой морфемы “дил” и персидских именных, а также глагольных аффиксоидов в поэмах “Хамсы” Алишера Навои. В процессе исследования найдены такие слова, как *dilafrūz*, *dilārā*, *dilārām*, *dilāsāy*, *dilāvar*, *dilfirēb*, *dilnavāz*, *dilpazīr*, *dilpisand*, *dilxarāš*, *purdil*, *xušdil*, образованные с помощью полуаффиксов. В рассмотренных производных словах аффиксоиды, присоединяясь к корневой морфеме “дил” дают целостное значение.

Ключевые слова: “Хамса”, именной аффиксоид, глагольный аффиксоид, корневая морфема, значение, основа настоящего времени глагола, словообразование, производное слово.

Abstract: In this article are analyzed the words formed with the stem “dil” with Persian nominal and verbal affixoids in the poems “Khamsa” by Ali-Shir Nava’i. During the research, were found such words as *dilafrūz*, *dilārā*, *dilārām*, *dilāsāy*, *dilāvar*, *dilfirēb*, *dilnavāz*, *dilpazīr*, *dilpisand*, *dilxarāš*, *purdil*, *xušdil* formed with affixoids. In the considered derivative words, affixoids, joining the root morpheme “dil”, give an entire meaning.

Keywords: “Khamsa”, nominal affixoid, verbal affixoid, root morpheme, meaning, stem of the present tense of the verb, word formation, derivative word.

Кириш.

Ўрта асрларда яратилган ёзма ёдгорликларни ўрганиш жуда қизиқарли ва фойдали эканлиги ҳаммага маълум. Ушбу асарларни ҳозирги кунгача кўпгина олим ва олималар, шу жумладан, И. Султон, Ҳ. Сулаймон, П. Шамсиев, А. Рустамов, А. Қаюмов, С. Ғаниева, А. Қуронбеков, М. Имомназаров, Қ. Содиков, А. Каримов, Б. Бафоев, Б. Ҳасанов ва бошқалар турли жиҳатдан ўрганганлари ҳамда тадқиқот натижалари орқали мамлакатимиз маданияти,

тили ва адабиёти, халқнинг фалсафий қарашлари ҳақида турли тасаввурлар ҳосил қилиш мумкин. Мазкур даврда ижод қилган буюк сўз устаси Алишер Навоий асарлари ва унинг маҳорати ҳақида ҳам кўпгина тадқиқотларда турфа хил қарашлар кузатилади.

Шундай тадқиқотлардан бири ушбу мақолада акс этиб, унда Алишер Навоийнинг “Хамса” дostonларида учраган “дил” ўзак морфемасига бириккан форсий аффиксоидлар ҳамда мазкур ясама сўзларнинг семантикаси таҳлил қилинади.

Ҳозирги форс тилидаги аффиксоидлар борасида эрон, рус, ўзбек олимларининг бир қатор тадқиқотлари мавжуд. И. Калбосий [5, б. 145], Л.С. Пейсиков [25, б. 96], Ю.А. Рубинчик [26, б. 148], С.А. Алиев [14], Е. Гладкова [20, б. 14-20], А. Қуронбеков ва Н. Нуриддинов [11, б. 20], А. Нишанбаева [24, б. 157-160] ҳамда бошқаларнинг илмий ишлари шулар жумласидандир.

Классик форс тили давридаги сўз ясалиши ҳамда асарларнинг сўз таркиби бўйича ҳам бир қанча изланишлар бўлгани кузатилди. Масалан, А. Қутбизоданинг тадқиқоти [4, б. 183-199]да Фирдавсийнинг “Шоҳнома” асаридаги сифатларнинг аффиксация орқали ясалиши, О. Қосимовнинг илмий изланиши [21]да “Шоҳнома”даги от сўз туркумига оид сўзларнинг суффикслар орқали ясалиши, С. Содиқий-суре ва И. Калбосийларнинг тадқиқоти [13, б. 5-22]да эса Ҳофиз “Девон”идаги қўшма, ясама ҳамда қўшма ясама сўзлар рўйхатга олинган бўлиб, уларнинг учраш статистикаси келтирилган.

Юқорида келтирилган ишларда ўрта асрларда сўз яшаш учун қўлланилган исмий ва феълий аффиксоидлар ҳақида маълумотлар учрамайди. Аксарият тадқиқотларда фақат қўшма сўзлар ва аффикслар орқали ясалган сўзлар ўрганилган. Аффиксоидларнинг баъзилари қўшма, баъзилари эса аффиксли ясалмалар таркибида кўриб чиқилади. Ваҳоланки, аффиксоидлар алоҳида сўз яшаш воситалари сифатида тадқиқ қилиниши керак. Зеро, Ш. Раҳматуллаев келтиришича, “аффиксоид асли лексик бирлик бўлиб, аффикс каби бир неча лексемаларга қўшилиб келиш хусусиятига эга бўлган бирликдир” [12, б. 116].

Б. Бафоев айтиб ўтганидек, Навоий тилида кўп учровчи форс-тожикча инфинитивларнинг ҳозирги замон формалари форс-тожик тили учун аффиксоид саналади, эски ўзбек тилида ўзбекча сўзларга қўшилса, ўзбек тили учун суффикс сифатида қаралади [19, б. 13]. Аммо Ш. Раҳматуллаев таъкидлаганидек, тожик тилшунослигида бундай қисм лексемага тенглаштирилади, ўзбек тилшунослигида эса аффиксга ўхшатилиб аффиксоид деб қаралади, аффиксоидлар лексема ясовчилик вазифасини бажаради [12, б. 116]. Шу тариқа мазкур тадқиқотда кўриб чиқиладиган “дил” ўзак морфемаси ва унга қўшилладиган восита аффиксоид сифатида тадқиқ қилинади.

Алишер Навоий “Хамса” дostonлари частотали луғати [22] да “дил” ўзак морфемаси асосида ясалган турли частотага эга 80дан ортиқ сўз учрайди. Улар қуйидагилар: āsūdādīl, āšuftādīl, bēdīl, daryādīl, dilafgār, dilafrūz, dilārā, dilārālīg, dilārām, dilāsāy, dilāšūb, dilāvar, dilāvarlīg, dilāvarsīfat, dilāvēz, dilāzurda, dilband, dilbandlīg, dilbar, dilbastaliq, dildār, dildārīdek, dildārīg, dildōz, dīlfirēb, dīljō,

diljōyliq (diljōyluq), dilkaš, dilkašlik (dilkašlig), dilkašnavā, dilkušāy, dilnavāz, dilpazīr, dilpisand, dilrabāyandaliq, dilramīda, dilrēšliq, dilšād, dilsitān, dilsōxta, dilxarāš, dilxāh, fārigdil, kočakdil, nādilpazīr, purdil, qaviydil, ravšandil, šāhibdil, sangīndil, saṇdil, šaydādil, šērdil, šukuftadil, tangdil, tīradil, xušdil, yakdil ва бошқалар. Шулардан 23 таси феълий ва исмий аффиксоид, қолганлари композиция, аффиксация ва транспозиция орқали ясалган сўзлардир.

Юқорида номи зикр қилинган асарда “dil” сўзи 13 марта мустақил равишда учрайди. Ушбу сўзнинг маъноси Э.И. Фозилов таҳрири остидаги луғат [15, б. 485]да қуйидагича берилган: 1) юрак, кўнгил, дил; 2) кўнгил, хотир, жон; рух, майл, хоҳиш, ҳавас. М. Муиннинг луғати [7, б. 1546]да эса 1) юрак (тана аъзоси); 2) қорин; 3) қалб, ички дунё; 4) жон; 5) бош мияси; 6) дарахт ва шу к.ларнинг маъзи; 7) ичи, ўртаси; 8) марказ; 9) жасорат; 10) *масав.* ориф, ошиқ; 11) *масав.* ҳақ асрорининг маҳзани каби маънолари келтирилган.

Мақсад ва вазифалар.

Тадқиқот мақсади – “dil” ўзак морфемага форсий аффиксоидлар ва улар бириккан сўзларнинг маъносини ўрганишдир. Мазкур мақсадни амалга ошириш учун қуйидаги вазифалар белгилаб олинди:

- Алишер Навоийнинг “Хамса” дostonларидаги “dil” ўзак морфемага форсий аффиксоидлар қўшилган сўзларни аниқлаш;
- “dil” ўзак морфемали ясалмалар таркибидаги исмий ва феълий аффиксоидларни ўрганиш;
- “dil” ўзак морфемага форсий аффиксоидлар бириккан сўзларнинг байтдаги маъносини тадқиқ қилиш.

Усуллар. Тадқиқот усуллари сифатида структур ва семантик таҳлилдан фойдаланилган бўлиб, “dil” ўзак морфема ва форсий аффиксоидли сўзлар структур ҳамда семантик жиҳатидан таҳлил қилинди.

Натижалар ва мулоҳаза. Тадқиқот натижасида dilafgār, dilafrūz, dilārā, dilārām, dilāsāy, dilāšūb, dilāvar, dilāvēz, dilband, dilbar, dildār, dildōz, dildfirēb, diljō, dilkaš, dilkušāy, dilnavāz, dilpazīr, dilpisand, dilxarāš, dilxāh, purdil, xušdil каби сўзлар аффиксоидлар орқали ясалган сўзлар деб топилди. Баъзиларини “Садди Искандарий” дostonи [23] мисолида кўриб чиқамиз¹.

dilafrūz:

Yukungāč, tilāb šāh Fērūzni,

Uzātib kalāmi dilafrūzni.

(39/201)

Ушбу байтдаги dilafrūz сўзи “dil” ўзак морфема ва “afrūz” (افروختن “ёқмоқ”, “ёритмоқ”; “ёнмоқ”, “ёруғ бўлмоқ”; “олов ёқмоқ” [6, б. 314] феълининг ҳозирги замон негизи) феълий аффиксоидидан ташкил топган. Мазкур сўз Б. Ҳасанов луғати [27, б. 78]да “кўнгил очувчи, шод қилувчи”, Э.И. Фозилов таҳрири остидаги луғат [15, б. 485]да “дилни ёритувчи, кўнгилни шод этувчи”, А.А.

¹ Бундан сўнг байтлар “Садди Искандарий” дostonидан келтирилган бўлиб, биринчи сон фасл ва иккинчи сон байт рақамини билдиради.

Деххудо луғати [3, б. 9686]да “дилни ёқувчи, дилни шод қилувчи; хурсанд қилувчи; маъшук, маҳбуб; шод; хурсандчилик билан” каби маънолари келтирилган. Dilafrūz сўзи мазкур байтда “калом (сўз)”га нисбат берилган бўлиб, “қалбни ёритувчи”, яъни “шод, хурсанд қилувчи” маъносида қўлланилган.

dilārā:

Bāri nāma mazmūni birdek payām,

Dilārā soz u xātirāsā kalām.

(31/100)

Юқоридаги байтда *dilārā* сўзи “dil” ўзак морфемасига “ārā” (آراستن “зеб-зийнат бермоқ”; “тартибга келтирмоқ”; “тайёрламоқ”; “мақсад қилмоқ”; “жиҳозламоқ”; “ҳамоҳанг қилмоқ”; “эҳтиёжни қондирмоқ”; “мансабга тайинламоқ”; “нақш бермоқ”; “обод қилмоқ”; “барпо қилмоқ”; “шод қилмоқ” [6, б. 39] феълининг ҳозирги замон негизи) феълий аффиксоиди бириккан. Ушбу сўз Б. Ҳасанов луғатида берилмаган. Э.И. Фозилов таҳрири остидаги луғат [15, б. 489]да “кўнгил беағи, кўнгилни юмшатадиган; севгили”, А.А. Деххудо луғати [3, б. 9675]да “дилоро, кўнгилни безайдиган, кўнгилни хурсанд қиладиган, бахтга сабаб бўлган одам; маҳбуб, маъшук, маъшуқа” каби маънолари келтирилган. *Dilārā* сўзи мазкур байтда ҳам “сўз”га нисбат берилган бўлиб, “қалбга зийнат берувчи”, яъни “қалбни хурсанд қилувчи” маъносида қўлланилган.

dilārām:

Ču šah nečā vaqt oldi ārāmgīr,

Dilārām ilā jāmdin kāmīgīr.

(72/8)

Ушбу байтдаги *dilārām* сўзи “dil” ўзак морфема ва “ārām” (آرامیدن “ором олмоқ”; “тинчланмоқ”; “ухламоқ”; “сўнмоқ”; “сабр қилмоқ”; “амин бўлмоқ”; “жой олмоқ”; “хавотир йўқолмоқ” [6, б. 41] феълининг ҳозирги замон негизи) феълий аффиксоидидан ташкил топган. Мазкур сўз Б. Ҳасанов луғатида берилмаган. Э.И. Фозилов таҳрири остидаги луғат [15, б. 485]да “дилором, кўнгилни ўзида тутувчи; маҳбуба, севикли; шахс номи”, А.А. Деххудо луғати [3, б. 9678]да “дилга ором берувчи, дилнинг ором топишига сабаб бўладиган, хотиржам қиладиган, дилга таскин, тасалли берадиган; алдовчи, ажиб, ёқимли; дўст, маҳбуб, маъшук, маъшуқа, дилбар, дилдор; хотиржам” каби маънолари берилган. *Dilārām* сўзи келтирилган байтда инсонга нисбат берилган бўлиб, “севикли ёр” маъносида қўлланилган.

dilāsāy:

Salur erdi har kun alar sārī koz,

Tarīb dīlpisand iš, **dilāsāy** soz.

(85/7)

Юқоридаги байтда *dilāsāy* сўзи “dil” ўзак морфемасига “āsāy” (آسودن “тинчлик топмоқ”; “дам олмоқ”; “ухламоқ”; “тўхтамоқ”; “хурсандчилик билан ўтказмоқ”; “роҳатланмоқ” [6, б. 56] феълининг ҳозирги замон негизи) феълий аффиксоиди бириккан. Ушбу сўз Б. Ҳасанов луғати [27, б. 78]да “ёқимли”

маъноси, Э.И. Фозилов таҳрири остидаги луғат [15, б. 489]да “кўнгилга хуш ёқадиган, ёқимли, ғамхўр, дилни ёқловчи”, А.А. Деххудо луғати [3, б. 9676]да “дилга ором берадиган, таскин-тасалли берадиган” каби маънолари келтирилган. Dilāsāy сўзи мазкур байтда “сўз”га нисбат берилган бўлиб, “қалбни роҳатлантирувчи”, яъни “қалбга ёқадиган” маъносида қўлланилган.

dilāvar:

Yetišmāk hamān u yetišgān zamān,

Dilāvar qolidin yiqilmāq hamān.

(27/299)

Мазкур байтдаги dilāvar сўзи “dil” ўзак морфема ва “āvar” (آوردن) “етказмоқ”; “намоён қилмоқ”; “айтиб бермоқ”; “дунёга келтирмоқ”; “сабаб бўлмоқ”; “кўрсатмоқ” [6, б. 41] феълининг ҳозирги замон негизи) феълий аффиксоидидан ташкил топган. Ушбу сўз Б. Ҳасанов луғати [27, б. 78]да “мард, жасур” маъноси, Э.И. Фозилов таҳрири остидаги луғат [15, б. 486]да “ботир, қаҳрамон, паҳлавон; маъқул, хуш келадиған; кўнгил кўтарувчи, хурсанд қилувчи”, А.А. Деххудо луғати [3, б. 9683]да “баҳодир, жангчи, жасур, дилдор, шижоатли” каби маънолари берилган. Dilāvar сўзи мазкур байтда инсонга нисбат берилган бўлиб, “жасорат кўрсатган”, яъни “баҳодир” маъносида қўлланилган.

dilfirēb:

Kelib ġamzayi šōx ila **dilfirēb**,

Libās iġra ānġa ki imkān zēb.

(52/61)

Ушбу байтдаги dilfirēb сўзи “dil” ўзак морфемасига “firēb” (فریفتن) “алдамоқ”; “фирибгарлик қилмоқ”; “алданмоқ” [7, б. 2543] феълининг ҳозирги замон негизи) феълий аффиксоиди бириккан. Мазкур сўз А.А. Деххудо луғати [3, б. 9714]да “кўнгилни алдовчи, кўнгилни мафтун қилувчи, дилрабо, дилкаш, ёқимли” маънолари берилган. Б. Ҳасанов луғати [27, б. 79]да “кўнгилни алдовчи, жозибали; гўзал” маъноси, Э.И. Фозилов таҳрири остидаги луғат [15, б. 491]да “кўнгилни алдовчи; мафтун қилувчи, йўлдан оздирадиған; дилрабо, дилбар” каби маънолари келтирилган. Dilfirēb сўзи юқоридаги байтда ёрга нисбат берилган бўлиб, “кўнгилни алдовчи”, яъни “мафтун қилувчи” маъносида қўлланилган.

dilnavāz:

Iki šāh bir-birga aylab niyāz,

Takallum qilib har biri **dilnavāz**.

(52/169)

Мазкур байтдаги dilnavāz сўзи “dil” ўзак морфема ва “navāz” (نواختن) “тасалли бериш учун силамоқ”; “эркаламоқ”; “илтимосни бажармоқ”; “чалмоқ (музыка асбоби)”; “қўшиқ айтмоқ”; “ерга урмоқ” [8, б. 4827] феълининг ҳозирги замон негизи) феълий аффиксоидидан ташкил топган. Ушбу сўз Б. Ҳасанов луғати [27, б. 78]да “кўнгиллови” маъноси, Э.И. Фозилов таҳрири остидаги луғат [15, б. 488]да “дилни овловчи, дилни яйратувчи, кўнгилни овловчи; севгили,

маъшуқа”, А.А. Деххудо луғати [3, б. 9725]да “дилни эркаловчи, дилга тасалли берувчи, дилга ёқувчи; маъшук, маъшуқа, маҳбуб, дилором, дилжўй” каби маънолари берилган. Dilnavāz сўзи мазкур байтда “такаллум”га нисбат берилган, шу сабабли “ёқимли” сўз маъносида қўлланилган.

dilpazīr:

Skandargā ul soz kelib dilpazīr,
Sukūt oldi hikmat bilā nāguzīr.

(75/20)

Ушбу байтдаги dilpazīr сўзи “dil” ўзак морфемасига “pazīr” (پذیرفتن “қабул қилмоқ”; “вазифасига олмоқ”; “эътироф этмоқ”; “миннатдор бўлмоқ”; “маъқулламоқ”; “афзал кўрмоқ”; “бўйсунмоқ” [6, б. 711] феълининг ҳозирги замон негизи) феълий аффиксоиди бириккан. Мазкур сўз А.А. Деххудо луғати [3, б. 9693]да “дил қабул қилувчи, дилхоҳ, маҳбуб, матлуб”, Б. Ҳасанов луғати [27, б. 78]да “кўнгил тилаган; ёқимли” маъноси, Э.И. Фозилов таҳрири остидаги луғат [15, б. 491]да “ёқимли, гўзал; маъқул, кўнгилдагидек, хуш келувчи” каби маънолари берилган. Dilpazīr сўзи ушбу байтда “сўз”га нисбат берилган ва “дил қабул қилувчи”, яъни “маъқул” маъносида қўлланилган.

dilpisand:

Saṇā pand bermak emas dilpisand,
Keraktur maṇā yuz kiši bersa pand.

(81/70)

Мазкур байтдаги dilpisand сўзи “dil” ўзак морфема ва “pisand” (پسندیدن “қабул қилмоқ”, тасдиқламоқ”; “афзал кўрмоқ”, “танламоқ”; “лойиқ билмоқ”; “яхши ҳисобламоқ”; “мақтамоқ” [6, б. 789] феълининг ҳозирги замон негизи) феълий аффиксоидидан ташкил топган. Ушбу сўз Б. Ҳасанов луғати [27, б. 78]да “ёқимли” маъноси, Э.И. Фозилов таҳрири остидаги луғат [15, б. 489]да “кўнгилга хуш келадиган, ёқимли, мақбул”, А.А. Деххудо луғати [3, б. 9725]да “дил ёқтирадиган, мақбул, мойил, талабгор” каби маънолари берилган. Dilpisand сўзи юқоридаги байтда “панд”га нисбатан қўлланилган ва “дил қабул қиладиган, афзал кўрадиган”, яъни “дилга хуш келадиган” маъносида қўлланилган.

dilxarāš:

’Ayān aylaban nukta’i dilxarāš,
Der erdi yu kozdin tokar erdi yāš.

(81/68)

Юқоридаги байтда dilxarāš сўзи “dil” ўзак морфемасига “xarāš” (خارشیدن “тирнамоқ”; “кесмоқ, яраламоқ” [6, б. 1405] феълининг ҳозирги замон негизи) феълий аффиксоиди бириккан. Ушбу сўз Б. Ҳасанов луғати [27, б. 79]да “кўнгилни тирновчи, қайғу солувчи” маъноси, Э.И. Фозилов таҳрири остидаги луғат [15, б. 491]да “кўнгилни тирновчи, кўнгил дардларини кўзғовчи”, А.А. Деххудо луғати [3, б. 9697]да “дилга озор берувчи; азоб берувчи; кўрқинчли” каби маънолари берилган. Dilxarāš сўзи мазкур байтда “нукта (фикр)”га нисбатан қўлланилган бўлиб, “қалбни тирновчи, яраловчи”, яъни “озор берувчи” маъносида қўлланилган.

purdil:

Yānā ***purdil***ē kirdi maydānga tund
Ki, gurzidin erdi qayā tīgi kund.

(64/50)

Ушбу байтдаги *purdil* сўзи “pur” (پُر “тўла”, “тўлган”, “тўлдирилган”; “жуда”; “лиммолим”; “йиғилган” [8, б. 4743]) олд қўшимча шаклидаги исмий аффиксоид ва “dil” ўзак морфемасидан ясалган. Мазкур сўз А.А. Деххудо луғати [1, б. 4775]да “жасур, жасоратли, шижоатли, қўрқмас, баҳодир; олийжаноб”, Б. Ҳасанов луғати [27, б. 225]да “юрakли, жасур” маъноси, Э.И. Фозилов таҳрири остидаги луғат [16, б. 586]да “кўнгли тўк, ўзига ишонган; юракли” каби маънолари берилган. *Purdil* сўзи ушбу байтда жангчига нисбатан берилган бўлиб, “*жасоратга тўла*”, яъни “*жасур, қўрқмас*” маъносида қўлланилган.

xuṣḍil:

Skandar bolub ***xuṣḍil*** ul ḥāldin,
Tanūmand olub koṇli bu fāldin. (27/125)

Юқоридаги байтда *xuṣḍil* сўзи “xuṣḥ” (خوش “қандай яхши!”, “фаровонлик”; “яхши”, “ёқимли”; “шод”, “хурсанд”; “мазали”; “тинч”; “меҳрибон”; “соғлом”; “чиройли”, “тўзал”; “ширин”; “қайнона”; “қариндош” [9, б. 8868-8871]) олд қўшимча шаклидаги исмий аффиксоид ва “dil” ўзак морфемасидан ҳосил бўлган. Ушбу сўз Б. Ҳасанов луғатида берилмаган. Э.И. Фозилов таҳрири остидаги луғат [17, б. 440]да “қувончли, хурсанд, шод”, А.А. Деххудо луғати [2, б. 8881]да “хурсанд, бахтиёр; софдил” каби маънолари берилган. *Xuṣḍil* сўзи мазкур байтда Искандарга нисбатан “*хурсанд, шод*” маъносида қўлланилган.

Хулоса.

Алишер Навоий “Хамса”си дostonларида учраган “дил” ўзак морфемаси ва форсий исмий ҳамда феълий аффиксоидлар орқали ясалган сўзлар таҳлили бўйича қуйидаги хулосаларга келинди:

1. Тадқиқот натижасида *dilafgār, dilafrūz, dilārā, dilārām, dilāsāy, dilāšūb, dilāvar, dilāvēz, dilband, dilbar, dildār, dildōz, dildfirēb, diljō, dilkaš, dilkušāy, dilnavāz, dilaṣṣir, dilpisand, dilxarāš, dilxāh, purdil, xuṣḍil* каби сўзлар аффиксоидлар орқали ясалган сўзлар деб топилди.

2. “Садди Искандарий” дostonи мисолида кўриб чиқилган *dilafrūz, dilārā, dilārām, dilāsāy, dilāvar, dilnavāz, dilaṣṣir, dilpisand, dildfirēb, dilxarāš, purdil, xuṣḍil* каби сўзларнинг ясалишида форсий феълий аффиксоидлар 10 та, исмий аффиксоидлар эса 2 тани ташкил қилади. Бундан феълий аффиксоидларнинг сўз ясалишида аҳамияти катта эканлиги келиб чиқади.

3. Таҳлил қилинган сўзлардаги “dil” ўзак морфемаси аффиксоидлар билан бирикиб, яхлит маънолар бергани кузатилди. Шунингдек, *dilafrūz, dilārā, dilārām, dilāsāy, dilāvar, dilnavāz, dilaṣṣir, dilpisand, dildfirēb, purdil, xuṣḍil* каби сўзлар ижобий маънони англатса, *dilxarāš* сўзи эса салбий маънони билдиради.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Dekhxoda A. Loghatname. – Tehran, 1993-1994. Vol. 4. – 1554 s.
2. Dekhxoda A. Loghatname. – Tehran, 1993-1994. Vol. 6. – 1552 s.
3. Dekhxoda A. Loghatname. – Tehran, 1993-1994. Vol. 7. – 1552 s.
4. Ghotbizade A. Barrasiye amalkarde Ferdousi dar kalemeseziye sefat ba pishvandha dar Shahname. Pazhuheshnameye adabe hamasi, 2017. no 21 (12). – S. 183-199.
5. Kalbasi I. Sakhte eshteqaqiye vazhe dar zabane farsiyе emruz. – Tehran, 1992. – 244 s.
6. Moein M. Farhange farsi. – Tehran, 1992. Vol. 1. – 1472 s.
7. Moein M. Farhange farsi. – Tehran, 1992. Vol. 2. – 1297 s.
8. Moein M. Farhange farsi. – Tehran, 1992. Vol. 4. – 1353 s.
9. Moein M. Farhange farsi. – Tehran, 1992. Vol. 6. – 1121 s.
10. Nishanbaeva A., Mirzakhmedova K., Nuriddinov N., Djafarov B. WORD FORMATION WITH PERSIAN VERBAL AFFIXOIDS IN THE POEM "KHAYRAT AL-ABRAR" BY ALI-SHIR NAVAI// Recent Scientific Investigation: сб. ст. по материалам XX International Multidisciplinary Conference Recent Scientific Investigation Международной научно-практической конференции «Recent Scientific Investigation». – № 5(20). – М., Изд. «Интернаука», 2021. – С. 149-154.
11. Quronbekov A., Nuriddinov N. Fors tili leksikologiyasi. – T., 2019. – 143 b.
12. Rahmatullayev Sh. Hozirgi adabiy o‘zbek tili. – T.: “Universitet”, 2006.
13. Sodeghi S., Kalbosi I. Soxte vozhe dar divone Hofez. Roxsore zabon, 2019. no. 9. – S. 5-22.
14. Алиев С.А. Полуаффиксация в системе словообразования современного персидского языка. АКД. –М., 1985. – 19 с.
15. Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати. Т. I. – Тошкент, 1983. – 646 б.
16. Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати. Т. II. – Тошкент, 1983. – 642 б.
17. Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати. Т. III. – Тошкент, 1984. – 622 б.
18. Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати. Т. IV жилдлар. – Тошкент, 1985. – 636 б.
19. Бафоев Б. Навоий асарлари лексикаси. – Т., 1983.
20. Гладкова Е. Л. Глагольная полуаффиксация как продуктивная словообразовательная модель в общественно-политической лексике современного персидского языка //Филология и культура. – 2018. – №. 3 (53). – С. 14-20.
21. Касимов О. Суффиксальное словообразование имен существительных в “Шахнаме” Абулкасима Фирдоуси. АКД. – Душанбе, 1988. – 23 с.

22. Қуронбеков А., Имомназаров М., Нишанбаева А., Каландаров М. Алишер Навоий “Хамса” дostonлари санама (частотали) сўзлиги. – Т.: “Фан ва технологиялар”, 2018. – 505 б.
23. Қуронбеков А., Маннонов А., Имомназаров М. ва б. Алишер Навоийнинг “Садди Искандарий” дostonи конкорданси. – Т.: “Фан ва технологиялар”, 2016. – 832 б.
24. Нишанбаева А. И. Продуктивные именные полуаффиксы префиксального типа в современном персидском языке //Вестник Челябинского государственного университета. – 2012. – №. 33 (287). – С. 157-160.
25. Пейсиков Л.С. Очерки по словообразованию персидского языка. – М., 1973. – 199 с.
26. Рубинчика Ю.А. Грамматика современного литературного персидского языка. –М., 2001. – 600 с.
27. Ҳасанов Б. Навоий асарлари учун қисқача луғат. – Т.: “ФАН”, 1993. – 374 б.